

sərgə saldıqı barədə qeydlər var (İsgöndər bəy Münşi "Tarixə-alomarayə-Abbasi" ("Dünyanı bozayən Abbasın tarixi") 2 cildə, tərcüməsi professor Şahin Fazilindir, II c.s.1287 - 1297). Qeyd edək ki, 1015-ci hicri-qəməri iltində o, burada indi Şah Abbas məscidi kimi tanınan ibadət xanəni tikdirmiş və növbəti yürüşün Şamaxıya olacağını bildirmək üçün tikilmə zamanını maddi tarix olaraq "Kəlīde-Şəmaxi" ("Şamaxının açarı") yazdırmışdı, bu öbcəd hesabı ilə 1015 edir. Öbcəd sistemində 8 söz öreb əlifbasındakı 28 hərfin hamısını təkrar olmadan öhatə edir. Hər hərfin rəqəm mənası da var. 1 - 1000 rəqəmləri 1 - 10; 10 - 100; 100 - 1000 sistemi ilə tərtib olunur. Əlif 1, gayn isə 1000 rəqəmi göstərir. "Kəlīde-Şəmaxi" sözünü öbcəd hesabı ilə hesablasaq, 1015 alınır. Hicri tarixini Miladiyə çevirəndə 1606-cı il edir (В.В.Цыбульский "Современные календары стран Ближнего и Среднего Востока" Синхронистические таблицы и пояснения. "Наука", Москва 1964, c.140). Tarix düşürmə kimi "Kəlīde-Şəmaxi" ifadəsi Ziya Nur ul-lahinin dübeytisindəndir:

منت خدای را که به اقبال بی زوال
ملکه شاه زمین و در لراخی است
از بس که نصرت از بی نصرت همی رسد
تاریخ فتح گنجه کلد شماری است

(Mennət Xoday-ya ke, be eqbale-bizəval,
Molke-şahə-zəminə zəman də dəraxi əst.
Əz bas ke, nosrət əz pəyə-nosrət həmi rasəd
Tarixə-fəthə-Gəncə "kəlīde-Şəmaxi" əst.)

Tərcüməsi:

Əzəl təqdiriylə Rəbb ül-əlamın,
Zəmanə şahının mülki çoxaldı.
Başvermə tarixi Gəncə fəthinin
Şamaxı fəthinin açarı oldu.

(Şahin Fazilin tərcüməsi)

Abbasqulu ağa Bakıxanov "Gülistani-İrəm" əsərində gəncəli imkanlı adamları qıcıqlandıracaq belə cümlələr yazıb: "Şeyx... Tuğrul ibn Arslan dövründə vəfat etmişdir. Gəncənin yaxınlığında gözəl bir türbəsi vardır. Xarabalığa üz tutmuş bu türbənin bəzi yerlərini Qarabağda yaşayan qazaqlı Mirzə Adıgözəl indi təmir etdirib" (XIX yüzilliyin 40-cı illərində). (Abbasqulu ağa Bakıxanov "Gülistani-İrəm", farsca, "Elm", Bakı 1970 s.201; tərcüməsi Bakı, 2001, s.236)

Gəncə gimnaziyasının dil və ədəbiyyat müəllimi Mirzə Məhəmməd Axundzadə, hələ övvəllər də Şeyxin məqbərəsi ilə bağlı camaatla təbliğat aparıb. "Molla Nəsrəddin" jurnalının 1908-ci il, 51-ci sayında Oskar Şmerlinqin bir karikatürəsi nəşr olunub. (Karikatürəyə M.M.Axundzadənin nəşrə hazırlanan kitabından Şeyx Nizaminin tanıtım məlumatı verildikdən sonra, "Şeyxin məzarını qoyunların ziyarətindən qurtaraq" cümləsi yazılıb). Təbliğatın az təsirini gördüyü üçün, əməli işə keçir. O, 1909-cu ildə Şeyx Nizaminin həyat və yaradıcılığı ilə bağlı müəyyən səhv müddəalarla "Şeyx Nizami" adlı kitabçanı, satılmasından gələn gəlirlə Şeyxin məzarının bərpası üçün nəşr etmişdi. Vəsait isə bu işi görməyə yetərli olmur. Uzun illər çalışmalardan sonra, nəhayət ki, 1922-ci ildə Mirzə Məhəmməd Axundzadə, tarixçi Cavad bəy Rəfiyyəv, Mir Kazım Mir Süleymanzadə məqbərənin təmiri üçün "Nizami komissiyası" yaradıb camaatdan ianə toplanma işini təşkil etdilər. Xeyli vəsait toplandı. 1923-cü ildə Şah Abbas məscidinin qəşə-rindəki Avara bağ meydançasında qırmızı kərpicdən məzar hazırlandı və mart ayında köhnə Gəncədə şairin məzarını qazıyıb sük-müklərini taxta tabutla yığıb ora gətirdilər. Şeyx çox böyük ehtiramla dəfn edilmişdi, belə ki, kəfənlə cəsəd də, dördayaqlı taxta tabu

da şala bürünmüşdü... Həmin parçadan nümunə Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyinin ekspozisiyasında nümayiş olunur. (Дж.Александрович Насыфи "Гэнджа и могола Низами" Известия Азербайджанского Археологического Комитета, вып. второй, Баку 1926, с. 20-25)

Azərbaycan Xalq Məarif Komissarlığının Arxeoloji komitəsinin direktorlar şurası 26 avqust 1923-cü ildə "Gəncə Arxeologiya cəmiyyətinin keçmiş üzvlərinə Şeyx Nizaminin məzarını icazəsiz açmaq şəhərdə yeni yerdə dəfn etdiyi üçün şiddətli təhəmmül elan edilsin" - qərarını çıxardı. "Keçmiş üzvlər" söz birləşməsindən aydın olur ki, onlar cəmiyyətin tərkibindən də xaric ediləblər.

Az sonra Şeyx Nizami Gəncəviyə münasibət dəyişdi, buna səbəb "ellər atası"nın onu "Azərbaycan şairi" adlandırması oldu. M.Cəfərovun gənclər üçün yazdığı "Klassiklərimiz haqqında" adlı kitabçasında oxuyuruq: "Öz görüşləri və dahiyanə fikirləri etibarlı biza bu qədər yaxın olan Nizami bizim olmayıb kimin olmalıdır?"

Nizamini gızlı, qanlı ellər uzun müddət öz xalqından ayırırmışdı. Nizamini böyük Stalin öz xalqına qaytararmışdır.

Nizami bizimdir!" (Azərbaycan LKİ MK Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, Bakı 1948, s.16).

7 oktyabr 1939-cu ildə də Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası Xalq Komissarları Soveti İncəsənət işləri üzrə idarə Azərbaycan ədəbiyyatının dahi klassiki Nizami Gəncəvinin Azərbaycan SSR-in paytaxtı Bakı şəhərində Mətbuat Evinin arxasındakı bağçada (Kommunist və Hüsefi Hacıyev küçələrinin tını) qoyulacaq abidənin layihəsi üçün açıq Ümumittifaq müsabiqəsinin proqramı nəşr olundu. Müsabiqənin qarşısında duran məsələ "Dünya ədəbiyyatının dahi klassiki, XII yüzillik Azərbaycan ədəbiyyatının parlaq nümayəndəsi, ölməz romantik poemalar müəllifi dahi humanist, feodal despotizmə qarşı mübariz, Azərbaycan xalqı poetik təfəkkürünün dahi Nizami Gəncəvinin obrazını yaratmaqtdı. 1 fevral 1940-cı il günorta saat 2-yədək çəkəcək ümumittifaq müsabiqəsinin 10 nəfərdən ibarət münisif heyətinə sədr-lər: T.Quliyev, T.Yaqubov, üzvlər: P.Q.Çayko, Rəsul Rza, Moskva Heykəltoraşlar İttifaqının nümayəndələrindən: heykəltoraş B.D.Korolyov, Ordenli heykəltoraş V.I.Muxina, yerli nümayəndələrdən: professor B.S.Sarkisov (mütləq bir erməni olmalıydı), Ordenli memarlar S.A.Dadaşov, M.A.Usey-nov və münisiflər heyətinin məsul katibi memar Y.A.Naximov daxilidi. Bir birinci mükafat 20 min, bir ikinci mükafat 10 min, iki üçüncü mükafat 5 min manat toyin edilmişdi". Birinci mükafata dahi heykəltoraşımız Fuad Əbdər-Rəhmanovun işi layiq görüldü və uzad, 1418 gün çəkən (1941-1945) Vətən müharibəsindən sonra, heykəlin (memarlar Mikayıl Hüseynov və Sədiq Dadaşovdur) 1949-cu ilin aprelində indiki yerində açılışı oldu. Sankt-Peterburq, Moskva, Dərbənd, Daşkənd, Kişinyov, Çeboksarı, Pekin, Roma və başqa şəhərlərdə heykəlləri qoyuldu.

Şeyxin şöhrəti Yer kürəsinin fəvqinə də çıxdı; yazılıqlığın himayədari hesab olunan Merkuri (Ütarid, Dəbir) soyğarasında 71,5 dərəcə şimal enliyi və 165 dərəcə-şərq uzunluğunda yerləşən bir krater və 3770 nömrəli asteroid (kiçik planet) 18 noyabr 1997-ci ildən Şeyxin adını daşıyır.

Şeyx Nizaminin 800 və 850 illik yubileyi olaqdadır, Bakıda fars, Azərbaycan və rus dillərində əsərləri nəşr olundu, məqalələr möcüzələri işiq üzü gördü. 1940-50-ci illərdən günümüzdə Şeyx Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığını incələyən azərbaycanlı tədqiqatçılardan bir çoxu adlarını elm tariximizə şəərəflə yazdı.

Şeyx Nizami xalqın monəvi sferasını dahiyanə istedad və böyük həssaslıqla yazdı bildiyi üçün həmişə xatırlanır, dünən də belə idi, bu gün də belədir, sabah da belə olacaq.